

אבי שמחון

חצי היובל שהכלכלה הישראלית שינתה בו את פניה

אבי בן-בסט, ראובן גרונאו ואסף זוסמן (עורכים). **אורות וצללים בכלכלת השוק: המשק הישראלי 1995-2017**. תל אביב [וירושלים]: עם עובד והמכון למחקר כלכלי בישראל על שם מוריס פאלק, 2020. 845 עמודים.

בשנת 1989 הורשו 71 אלף יהודים לעזוב את ברית המועצות; 12,117 מהם, כלומר 17% בלבד, בחרו להגיע לישראל. כל האחרים העדיפו להגר בעיקר לארצות הברית אף שיכלו לקבל בישראל סל קליטה נדיב בהרבה מ־3,000 הדולר שהעניקה ממשלת ארצות הברית למהגרים אליה. בשנת 1990 החליטה ממשלת ארצות הברית לעצור את שיטפון ההגירה אליה, וישראל הפכה לאפשרות היחידה. כך החל גל ההגירה הגדול לישראל מברית המועצות לשעבר.

ישראל של תחילת שנות ה־90 של המאה הקודמת לא הייתה מדינה אטרקטיבית לאנשים שחיפשו מקום שיוכלו לפרוח בו כלכלית. מעט מאוד ישראלים התעשרו אז, בעיקר כאלה שקיבלו לידיהם מונופול כזה או אחר, והשכר של בוגרי אוניברסיטה, בכל התחומים, היה נמוך משמעותית משכרם של עמיתיהם באירופה ובארצות הברית. היום, לעומת זאת, אנחנו מתבשרים בכל חודש על עשרות אנשים שהפכו למיליונרים (בדולרים), והשכר הממוצע של בוגרים של לימודי מדעי המחשב באחת מחמש האוניברסיטאות המובילות בישראל גבוה מעמיתיהם בכל מקום בעולם, פרט לעובדים בעמק הסיליקון, בניו יורק

או בבוסטון (הנתונים מתוך דוח שהכינה דלויט עבור המועצה הלאומית לכלכלה [לא פורסם]).

את כל המידע הזה אי-אפשר לקרוא בספר **אורות וצללים בכלכלת השוק: המשק הישראלי 1995-2017**. הספר מביא 20 מאמרים, המתפרשים על פני 845 עמודים, שנכתבו, אחדים מהם, לא כולם, בידי מיטב החוקרים בישראל. שום אדם, בוודאי לא אני, ומלבד קומץ סטודנטים חרוצים במיוחד, לא יעניש את עצמו בקריאת כל המאמרים, אבל מי שרוצה ללמוד על כלכלת ישראל יכול למצוא כאן מאמרים בתחומים שמעניינים אותו במיוחד.

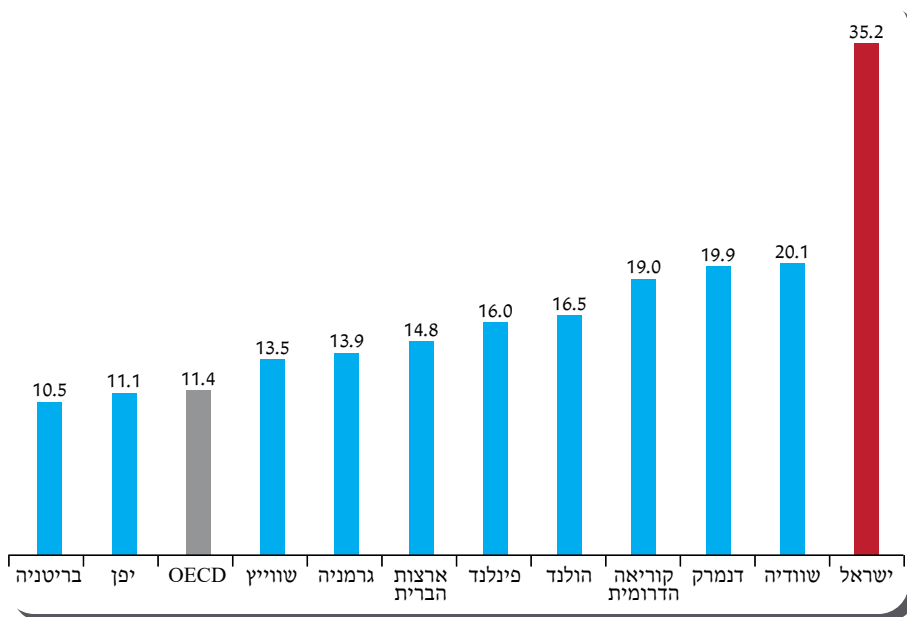
זו העוצמה וזו החולשה של הלקט. זה אינו ספר שמציג תזה כוללת על מה שעומד מאחורי האורות והצללים של המשק הישראלי, אלא זו דעתם המלומדת והמנומקת של חוקרים שונים על צדדים שונים שלו. המחפשים חוט מקשר על פני זמן ותחומים ימצאו אותם בספרו של יוסף זעירא **כלכלת ישראל** (2018) ובספרון שלי, הכולל את הרצאותיי באוניברסיטה המשודרת, **כלכלת ישראל: מהיד המנהלת ליד הנעלמה** (2011).

שלושת העורכים שכנעו כמה מהכלכלנים הטובים בישראל לתרום פרק לספר. ולכן, אם מישהו מבקש לקבל מושג על ההתפתחות של פירון העבודה בישראל או על הקפיאה במקום שלו ביחס לעולם, הוא יכול לקרוא את הפרק הטוב שכתבו משה חזן ושי צור. מי שרוצה להבין את ההתפתחויות הדרמטיות בשוק ההון הישראלי בתקופה הנסקרת, יכול למצוא אותן בפרק המצוין שכתבו דורון אברמוב, אפרת דרסלר וליאור מצקר. ושוב, בלי למנות את כולם, פרקים רבים נכתבו בידי הכלכלנים המוכשרים ביותר לנושא בישראל, אם כי כמו בכל לקט מהז'אנר – לא כולם.

כפי שצפוי בספר כזה, איכות הפרקים אינה אחידה, וחשוב גם לזכור שחלקם מבטאים את העמדות של הכותבים בנושאים שהפרק מקיף. אני, על כל פנים, שמח שיש ברשותי ספר שניתן למצוא בו נתונים כמעט על כל נושא, לעיתים קרובות לפני 1995. כך לדוגמה, הפרק של מישל סטרבצ'ינסקי על מדיניות המיסוי מביא את תרשימים התפתחות המיסים בישראל בשנים 1960-2015 (למה רק עד 2015?), אלא שהעורכים לא הבחינו ששתי העקומות, של המס הסטטוטורי ושל משקל ההכנסות בתוצר, מוצגות באותו צבע ולכן אי-אפשר לדעת מה הוא מה. ובכלל, לא אחת מתקבל הרושם שלבקשת העורכים המחבר הוריד מאמר שהיה זמין אצלו במחשב האישי לצורך הצגה בכנס כלשהו. אבל, כאמור, לא נורא, מפני שרוב הפרקים אוצרים מידע רב והגישה אל מידע זה נוחה בזכות קלות ההגעה לפרק בנושא הרלוונטי.

התחושה שהספר הוא אסופת פרקים שנועדו, כל אחד מהם, למטרה אחרת עולה גם כשקוראים את המבוא, שחיפשתי בו את הסיפור המהיר של תקופה שבה המשק הישראלי השתנה לבלי הכר – ממֶשק לא מפותח במיוחד, שהיה לו מעט למכור לעולם, תרתי משמע, למשק שבמובנים מסוימים הוא המשק המפותח ביותר בעולם. השינוי הדרמטי שחל במשק הישראלי בא לידי ביטוי בדומיננטיות המוחלטת של מגזר ההיי־טק, שהתרחשה בתקופה הנסקרת אם כי שורשיה נטועים קודם לכן.

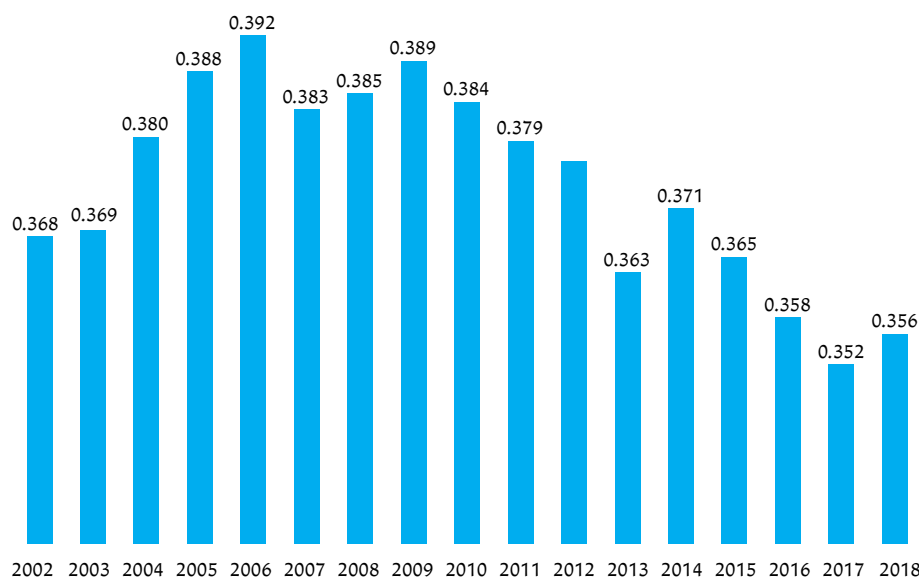
ואכן הפרק על ההיי־טק הישראלי, שכתבו ניל גנדל, סטפניה גנדל, נדב קוניבסקי ולי ברנשטטר, סוקר את ההתפתחות המרשימה של המגזר בישראל, אף כי – שלא באשמתם – הוא חסר את ההתפוצצות שחווינו בשנים 2020/21. כמו כולם, גם כותבי הפרק בנושא ההיי־טק הישראלי מקוננים על המחסור בכוח אדם ומחפשים את הפתרון, כמעט כמו כולם, בפוטנציאל הגלום בחברה החרדית ובחברה הערבית. חבל שאינם מציינים את התופעה המדהימה – שבישראל כבר יש מספר אנשי הפיתוח למועסקים הגדול בעולם, פי שלושה מן הממוצע במדינות ה־OECD.

תרשים 1. מספר אנשי הפיתוח ל-1,000 מועסקים במגזר העסקי, מדינות נבחרות, 2018

כאמור, כמו רבים וטובים גם כותבי הפרק מחפשים את הפתרון להגדלה נוספת של כוח האדם בהיי־טק באמצעות שילובם של ערבים, חרדים ונשים רבות יותר. אלא שבמציאות לא זה החסם. כבר כיום האוניברסיטאות דוחות מועמדים מצוינים משום שהן אינן מוכנות לקבל מספר סטודנטים גדול יותר ללימודי מדעי המחשב והנדסת חשמל. זהו היום צוואר הבקבוק להגדלת כוח האדם בהיי־טק, והוא מתווסף לחוסר הנכונות של משרד האוצר לתקצב מספר גדול יותר של סטודנטים במכללות למקצועות הנדרשים בהיי־טק. ובכל זאת, בשנים האחרונות נוספו, ביוזמת המועצה הלאומית לכלכלה, משאבים רבים לצורך זה, אלא שעל אף הגידול המרשים שהחל בשנת 2016 במספר הסטודנטים למדעי המחשב והנדסת חשמל ואלקטרוניקה, הביקוש עולה בקצב מהיר מן ההיצע.

ככל שהבחנתי, יש בספר טעויות מעטות. אחת מהן צרמה לי במיוחד. במבוא טוענים המחברים ש"להפחתת הפרוגרסביות של מערכת המס ולקיצוץ הקצבאות היו השלכות מרחיקות לכת על אי־השיוויון נטו של משקי הבית בישראל" (עמ' 15). תרשים 2 שלהלן מראה שלהפחתה הדרמטית בקצבאות הילדים בשנת 2002 הייתה השפעה קצרת טווח על האי־שוויון נטו ושלקראת סוף התקופה הנסקרת האי־שוויון ירד לרמה נמוכה מזו ששררה קודם לקיצוץ.

תרשים 2. התפתחות מדד ג'יני לאי־שוויון, 2002–2018 (לאחר מיסים ותשלומי העברה)

לסיכום, מדובר בספר מלא וגדוש במידע חשוב אבל נעדר קו מנחה. עצים רבים מאוד, מפוארים יותר ופחות, אבל איש אינו מתאר למעננו את היער. והערה לסיום: מעניין שבכל 845 עמודי הספר על כלכלת ישראל בשנים 1995–2017 השם בנימין נתניהו אינו מופיע ולו פעם אחת.

מקורות

זעירא, יוסף (2018). **כלכלת ישראל**. תל אביב: ספרי עליית הגג – ידיעות אחרונות, ספרי חמד.
שמחון, אבי (2011). **כלכלת ישראל: מהיד המנהלת ליד הנעלמה**. בן שמן: מודן משרד הביטחון.

פרופ' אבי שמחון, האוניברסיטה העברית בירושלים.
דוא"ל: asimhon@mail.huji.ac.il